
EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

Scientific journal

2022. Vol. 5. Issue 2.

ISSN 2618-1274 (print)
ISSN 2618-1282 (online)

Dnipro

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (print) ISSN 2618-1282 (online)

2022. Vol. 5. Issue 2.

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS>

Засновник

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках

Науковий журнал «Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках» був заснований у 1993 р. (1993-2017 рр. видавався під назвою «Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія»). Журнал є одним з провідних наукових видань, в якому висвітлюються сучасні епістемологічні студії у галузі філософських, соціальних і політичних наук.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії, автор концепції:

Професор, д.філос.н., О. С. Токовенко, ДНУ (Україна).

Головний редактор:

Проф., д.філос.н., В. Б. Окорочков, ДНУ (Україна).

Заступники голови редакційної колегії:

Проф., д.політ.н., В. В. Кривошеїн, ДНУ (Україна);

Проф., д. політ.н., О. А. Третяк, ДНУ (Україна).

Відповідальний секретар редакційної колегії:

Доц., к.філос.н., В.А. Вершина, ДНУ (Україна).

Члени редакційної колегії:

Проф., д.філос.н., Г.С.Аляєв, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Україна);

Проф., д.філос.н., В.В.Хміль, Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна (Україна);

Проф., д.філос.н., Т.С.Павлова, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна);

Проф., д.філос.н., С.Г.Секундант, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Україна);

Доц., к.с.н., Л.М.Сорокіна, Дніпровський державний технічний університет (м. Кам'янське, Україна);

Професор, Кен Робертс, Ліверпульський університет (Великобританія);

К.філос.н., Сергій Троїцький, Естонський літературний музей (Естонія);

Проф., PhD, Тереза Оболевич, Папський університет Іоанна Павла II в Кракові (Польща);

Проф., PhD, Деніел Епстайн, Техаський технологічний університет (США);

Проф., PhD, Октай Транрісєвер, Близькосхідний технічний університет (Туреччина);

Проф., Ph.D, Янг Шин, Університет Центральної Оклахоми (США);

Проф., д.філос.н., П.І.Гнатенко, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України (Україна);

Проф., д.філос.н., М.А.Мінаков, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна), Європейський університет Віадрина (Німеччина).

Літературний редактор:

Доц., к.філол.н., І.П.Суїма, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна).

Друкується за рішенням Вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, протокол №5 від 22.12.2022.

Журнал внесений у категорію «Б» Переліку наукових фахових видань України з філософії, соціології, політології (наказ МОН України № 1643 від 28 грудня 2019 р.).

Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences

Scientific Journal «Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences» was founded in 1993 (1993-2017 was issued under the name «Visnyk of Dnipropetrovsk University. Philosophy, Sociology, Political Sciences»). The journal is one of the leading scientific publications, which highlights contemporary epistemological studies in the field of philosophical, social and political sciences.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief, Author of the Concept:

Professor, Dr. Sc., O. S. Tokovenko, DNU (Ukraine).

Editor-in-Chief:

Prof., Dr. Sc., V. B. Okorokov, DNU (Ukraine).

Deputy Editors:

Prof., Dr. Sc., V. V. Kryvoshein, DNU (Ukraine);

Prof., Dr. Sc., O. A. Tretiak, DNU (Ukraine).

Executive Editor:

Assoc. Prof., PhD., V.A. Vershyna, DNU (Ukraine).

Members of the editorial board:

Prof., Dr. Sc., G.E.Alyayev, Dnipro University of Technology (Ukraine);

Prof., Dr.Sc., V.V.Khmil, Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Ukraine);

Prof., Dr. Sc., T.S. Pavlova, DNU (Ukraine);

Prof., Dr. Sc., S.Sekundant, I.I. Mechnikov Odessa National University (Ukraine);

Assoc. Prof., PhD, L.M.Sorokina, Dniprovsk State Technical University (Ukraine);

Emeritus Professor Ken Roberts FAcSS, School of Sociology and Social Policy, University of Liverpool (Great Britain);

Dr. Sergey Troitskiy, PhD, Senior Lecturer, Estonian Literary Museum (Estonia);

Prof., Dr., Teresa Obolevitch, Pontifical University of John Paul II (Poland);

Prof., PhD. Daniel J. Epstein, Texas Technical University (USA);

Prof., Dr., Oktay Tanrisever, Middle East Technical University (Turkey);

Prof., Dr., Youngtae Shin, University of Central Oklahoma (USA);

Prof., Dr. Sc., Gnatenko P. I., Institute of Social and Political Psychology NAPS of Ukraine (Ukraine);

Prof., Dr. Sc., M.A.Minakov, National University of «Kyiv-Mohyla Academy», European-University Viadrina Frankfurt (Oder) (Germany).

Literary editor:

Assoc. Prof., PhD, I.P.Suima, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine).

Approved by the Decision of the Scientific Council of the Oles Honchar Dnipro National University, №5, 22.12.2022.

The journal was included into the List of scientific professional editions of Ukraine for Philosophy, Social Science, Political Science (№ 1643 of 28 December 2019).

Зміст / Content

Філософія / Philosophy

Купенко О.В., Козинцева Т.О., Костенко А.М., Світайло Н.Д.

Обґрунтування інтеграційної рамки для інтердисциплінарного дослідження поняття «соціальна стійкість людини в громаді»

Kupenko O.V., Kozyntseva T.O., Kostenko A.M., Svitailo N.D.

Justification of the Integration Framework for the Interdisciplinary Study of the Concept of "Social Resilience of a Person in the Community".....3-12

Мудраков В.В.

Методологічні аспекти досліджень якісного та безпекового потенціалу українського православ'я

Mudrakov V.V.

Methodological aspects of Research of Quality and Security Potential of Ukrainian Orthodoxy.....13-22

Несправа О.М.

Данте Аліг'єрі як медіатор між релігійно-філософською та церковною традиціями

Nesprava O.M.

Dante Alighieri as a Mediator between the Religious-Philosophical and Church Traditions.....23-32

Одинець О.А., Шабанова Ю.О.

Холізм як причинно-системний підхід до цілісності людини

Odynets O.A., Shabanova Yu.O.

Holism as a Causal-Systemic Approach to the Human Wholeness.....33-41

Осетрова О.О.

Ж.Бодріяр: феномен насилля у соціальному добі постмодернізму (від філософської рефлексії до практики сучасної соціальної роботи)

Osetrova O.O.

J.Baudrillard: the Phenomenon of Violence in the Social of Postmodernism Era (From Philosophical Reflection To The Practice Of Modern Social Work).....42-48

Павленко І.В.

Концепт істини у давньогрецькій філософії: ἀλήθεια як семантичний кластер

Pavlenko I.V.

The Concept of Truth in Ancient Greek Philosophy: Αληθεια as a Semantic Cluster.....49-56

Панченко О.А.

Філософсько-релігійні аспекти духовної безпеки у турбулентному суспільстві

Panchenko O.A.

Philosophical-Religious Aspects of Spiritual Security in Turbulent Society.....57-64

Панько О.І.

Особливості соціальної роботи релігійних організацій: соціально-філософський аналіз

Panko O.Ih.

Peculiarities of Social Work of Religious Organizations: Socio-Philosophical Analysis.....65-75

Хромова О.І., Маруховський О.О., Чернявська Б.В.

Гуманітарні аспекти інформаційної безпеки

Khromova O.I., Marukhovskiy O.O., Cherniavska B.V.

Humanitarian Aspects of Information Security.....76-84

Шевцов С.В.

Філософія міжнародного космічного права: етично-праксеологічний вимір

Shevtsov S.V.

Philosophy of International Space Law: Ethic-Praxeological Measuring.....85-95

Соціальні науки / Social Sciences

Гудзенко О.З., Щепова Д.

Цифрова нерівність як стратифікаційний модус інформаційного суспільства

Gudzenko O.Z., Shcherova D.R.

Digital Inequality as a Mode of Stratification Information Society.....96-102

Скворець В.О.

The Problem of the Development of Sociological Thinking in a Digital Society

Skvorets V.O.

Проблема розвитку соціологічного мислення в цифровому суспільстві.....104-117

Muradova S.

Private property and strata formation

Мурадова С.

Приватна власність і формування верств.....118-125

Політичні науки / Political Sciences

Грубов В.М., Свинаренко В.В.

Угорський «орбанізм» як виклик європейській солідарності

Grubov V.M., Svinarenko V.V.

Hungarian «Orbanism» As Challenge To European Solidarity.....126-141

Коннова Н.О., Кузь О.М., Чешко В.Ф.

Трансбіополітичний хронотоп технологічної цивілізації: біо- і геополітичні коннотації міжнародних відносин

Konnova N.O., Kuz O.M., Cheshko V.F.

Transbiopolitical Chronotope Of Technological Civilization: Bio- And Geopolitical

Connotations Of International Relations.....142-150

Руденко Ю.Ю.

Проблема формування геополітичної суб'єктності України: історія та сучасність

Rudenko Yu.Yu.

The Problem of the Formation of the Geopolitical Subject of Ukraine: History and Present.....151-159

Окороков В.Б., Третьак О.А.

Теоретичні виміри політичної безпеки в умовах зовнішньої агресії

Okorokov V.B., Tretyak O.A.

Theoretical dimensions of political security in conditions of external aggression.....160-166

Хмельников А.О.

Локальний політичний порядок денний: чинники формування та трансформації

Khmelnikov A.O.

Local political agenda: factors of formation and transformation.....167-172

Швец К.А.

Компаративний аналіз моделей публічної політики ліберальних демократій на прикладі Швеції та Норвегії

Shvets K.A.

Comparative Analysis of Public Policy Models of Liberal Democracies Using the Examples of

Sweden and Norway.....173-182

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ФІЛОСОФІЯ

Олег Анатолійович Панченко

Заслужений лікар України, доктор наук з державного управління, доктор медичних наук, професор, генеральний директор, головний науковий співробітник, президент Громадської організації «Всеукраїнська професійна психіатрична ліга» (м. Київ, Україна), Державний заклад «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України», вул. О.Невського, 14, Костянтинівка, 85110, Донецька обл., Україна

Oleg Panchenko

Doctor of Public Administration, Doctor of Medicine, Professor, Honored Doctor of Ukraine, General Director, Chief Researcher, President of the Ukrainian Professional Psychiatric League (Kyiv city, Ukraine) State Institution «Scientific and Practical Medical Rehabilitation and Diagnostic Center the Ministry of Health Care of Ukraine» 14 O.Nevsky str., Kostyantynivka, Donetsk region, 1485110, Ukraine

E-mail: oap@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9673-6685>

УДК 130.3

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ
У ТУРБУЛЕНТНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Received 30 October 2022; revised 21 November 2022; accepted 30 November 2022

DOI: 10.15421/342221

Анотація

У статті розглянуто тему духовної безпеки в умовах соціально-турбулентних процесів, наслідком чого може бути втрата традиційних основ буття та мети життя, що виражається у домінуванні раціонально-розумного компоненту над духовним світом як на рівні особистості, так і на рівні суспільства (взаємодії особистості з соціумом та комунікації соціальних структур).

На рівні особистості авторське бачення поняття духовності розглянуто як індивідуальний прояв таких фундаментальних потреб, як: ідеальне пізнання себе та свого місця у соціумі; прагнення до набуття сенсу життя, моральність, здатність до творчості; пошук істини, усвідомлення необхідності зв'язку з трансцендентним початком.

На рівні суспільства духовну безпеку визначено, як сукупність умов, що забезпечують безпеку та розвиток суспільства як самостійної та самодостатньої духовної спільності.

В результаті дослідження виявлено, що духовне життя особистості має свої особливості і динаміку існування, на відміну від принципів духовності, на яких базується доктрина безпеки суспільства та держави. Інтерсуб'єктивний рівень духовної безпеки пов'язаний із екзистенційно-особистісним рівнем, а соціокультурні умови становлять другий, відносно автономний рівень духовного буття людини і мають свою логіку розгортання та «примусову» силу.

Духовна безпека на особистісному рівні означає динамічне та синергійне з'єднання трансцендентно-божественного та іманентно-людського. Духовна безпека на суспільному рівні забезпечується взаємодією суспільства, релігійних інститутів та особистості шляхом формування негативного ставлення до насильства та агресії у будь-якій формі, розвитку здатності до міжнаціональної та міжрелігійної взаємодії, толерантного спілкування з представниками соціуму незалежно від їх приналежності та світогляду.

Результати дослідження можуть бути задіяні для подальших пошуків ефективних рішень проблеми безпеки на особистісному, суспільному та державному рівнях в умовах сучасних турбулентних процесів.

Ключові слова: турбулентність, безпека, духовність, трансцендентність, секуляризація.

PHILOSOPHICAL-RELIGIOUS ASPECTS OF SPIRITUAL SECURITY
IN TURBULENT SOCIETY

Abstract

The security issue emerges acutely in modern conditions of turbulence where the objects are the individual, society, and the state. The spiritual collapse inherent in this period leads to the loss of the traditional

foundations of existence and the purpose of human life, which is expressed in the dominance of the rational-intelligent component over the spiritual world. That is why psychologists, sociologists, philosophers, and religious scholars pay more and more attention to the spiritual component of security. Problem setting: to investigate theoretical approaches to the consideration of the spiritual security phenomenon in the conditions of socially turbulent processes.

Two angles of research were formed from the point of view of the identified scientific approaches diversity: at the individual and the societal levels (interaction of the individual with society and communication of social structures).

The author's vision of the spirituality concept at the individual level is considered as an individual manifestation in the system of individual desires of such fundamental needs as ideal self-knowledge and own place in society. Spirituality is not only the desire to acquire the meaning of life, morality, and the human ability to create but also the search for truth, and awareness of the need for connection with a transcendent principle.

As to the second angle of research, spiritual security is defined as a set of conditions that ensure the security and development of society as an independent and self-sufficient spiritual community.

The following conclusions were made as a result of the study.

The spiritual life of an individual has its characteristics and dynamics of existence, in contrast to the principles of spirituality on which the doctrine of the society and the state security is based.

The intersubjective level of spiritual security is related to the existential-personal level, and sociocultural conditions constitute the second, relatively autonomous level of a person's spiritual being and have their logic of deployment and "coercive" power.

Spiritual security at the personal level means a dynamic and synergistic connection between the transcendental divine and the immanent human.

Spiritual security at the social level is ensured by the interaction of society, religious institutions, and individuals by forming a negative attitude to violence and aggression in any form, developing the ability for inter-ethnic and inter-religious interaction, tolerant communication with representatives of society regardless of their affiliation and worldview.

The study results can be used for further searches for effective solutions to the problem of security at the personal, social, and state levels in the conditions of modern turbulent processes.

Key words: *turbulence, security, spirituality, transcendence, secularization.*

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій.

За всіма ознаками людство вступило в епоху турбулентності, яка супроводжується затвердженням нового міжнародного порядку, нових принципів внутрішньополітичного устрою держав, поширенням нових релігійних, соціальних, моральних цінностей [Розов 2019]. За визначенням, «епоха турбулентності – це історичний період, коли частішають і загострюються економічні та соціально-політичні конфлікти із характерним зростанням насильства у вигляді війн, революцій, тероризму; відчуття краху колишнього стабільного стану, бурхливих суперечливих емоцій (від утопічних надій до розгубленості й песимізму), що ведуть до істотного порушення психічного здоров'я населення, внутрішнього соціального порядку в державі, а також порядку та форм міжнародних відносин [Панченко 2022]. Духовний колапс, притаманний дано-

му періоду, веде до втрати традиційних основ буття та мети життя людини, що виражається у домінуванні раціонально-розумного компонента над духовним світом і призводить до падіння моральності, егоїзму, жорстокості. В таких умовах гостро постає питання безпеки, де об'єктами є «особистість – її права та свободи; суспільство – його матеріальні та духовні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет та територіальна цілісність» [Борисов, Дмитраков 2018]. Актуалізується проблема інформаційно-психологічної безпеки [Панченко 2020]. Все більшій увазі з боку психологів, соціологів, філософів, релігієзнавців приділяється саме духовній компоненті безпеки [Чудинов 2016; Сватко 2017; Тейлор 2017 та інші].

Мета роботи: дослідити теоретичні підходи до розгляду феномену духовної безпеки в умовах соціально-турбулентних процесів.

Основні результати.

При вивченні духовної безпеки одні автори асоціюють її із психологічним аспектом особистісної безпеки [Панченко 2020: 446], другі – зі станом особистості, сім'ї, суспільства та держави, що забезпечує їх нормальне функціонування, а також творчий культурно-цивілізаційний розвиток способу життя нації [Хвыля-Олинтер 2008], треті – із системою (соціальних) умов, що дозволяє культурі та суспільству зберігати свої життєві параметри в межах історично сформованої норми [Запесоцкий 2002]. Як видно, більшість цих теоретичних підходів тяжіє до включення питання про духовну безпеку у соціологічний методологічний контекст, при цьому духовна сфера у процесі аналізу недостатньо специфікується та диференціюється у порівнянні з іншими феноменами людського та соціального буття. У тому ж руслі слідують дослідження вчених Західного світу, де тема духовності лише опосередковано розглядається в контексті соціологічного аналізу взаємодії релігії та сфери безпеки (наприклад, [Wolffe, Moorhead 2014]). Вони єдині у питанні якщо не повного заперечення, то вторинності ролі духовної безпеки. Є і більш широкі трактування змісту цього поняття. Наприклад, С.Н.Борисов, А.М.Дмитраков духовну безпеку розглядають як один із видів національної безпеки, що включає культурну, ідеологічну, інформаційно-психологічну, наукову, освітню та релігійну безпеки як її підвиди і характеризується дотриманням інтересів особистості, суспільства і держави, захищеністю від внутрішніх та зовнішніх загроз традиційних духовних (інтелектуальних, моральних, естетичних) цінностей, головним чином, індивідуальної, групової та масової свідомості.

З погляду на таке різноманіття наукових підходів було сформовано два ракурси розгляду означеної теми дослідження: на рівні особистості та на рівні суспільства (взаємодії особистості з соціумом та комунікації соціальних структур).

Виходячи із загального поняття безпеки [Енциклопедія сучасної України 2014], духовну безпеку можна визначити як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави у духовній сфері

від зовнішніх та внутрішніх загроз». Як бачимо, дане трактування спирається на духовну сферу, як вихідне поняття для інших. Що таке феномен духовності? Незважаючи на широке використання даного терміну, його суть та сутність трактуються неоднозначно. На думку Кейса Вааймана, духовність – це процес встановлення зв'язку між Богом і людиною, а сам зв'язок конкретизується у формах мирської духовності, її інституційних формах, а також периферійних чи альтернативних формах духовності [Ваайман 2009]. Кен Уілбер вважає, що рефлексія цього феномену доступна на основі метатеоретичного рівня пізнання, що поєднує не лише формалізовані дисципліни (математика та логіка), але і різні розділи філософського, і навіть релігійного знання [Уілбер 2004].

На наш погляд, духовність, – це, насамперед, індивідуальний прояв у системі бажань особистості таких фундаментальних потреб, як: ідеальне пізнання себе та свого місця у соціумі. Духовність – це не тільки прагнення до набуття сенсу життя, моральність, здатність людини до творчості, але і пошук істини, усвідомлення необхідності зв'язку з трансцендентним початком.

З точки зору сучасного філософського підходу, на думку С.І.Чудинова, одна із сторін духовності може бути розкрита на основі екзистенційної аналітики через постановку питання про буття як фундаментальну антропологічну проблему. Провідну загрозу звичного існування людини на духовно-екзистенційному рівні можна виразити через поняття тривоги. Але не тої, що сприймається як симптом і предмет уваги психотерапії, а як такої, що зветься, за З.Фрейдом, Angst: невизначений, несвідомий страх/жах, що носить глибинний, ірраціональний, внутрішній характер [Фрейд 1989]. Фрейд зазначає, що такий страх приходить не з боку сенсу, не з несвідомого, а вторгається до нього ззовні. Будь-яка психічна травма – це результат такого вторгнення не позначеного і символізованого страху. Страх, таким чином, є причиною, а не наслідком певної душевної травми. Травма виникає внаслідок того, що не існувало захисту від страху: він не був екранований і несподівано вторгся у вну-

трішні межі душі.

М.Хайдеггер означену проблему розглядає як онтологічний Angst, який вписаний в структуру людського буття як невід'ємний елемент. Зустріч із ним є усвідомлення власної «за-недбаності», і перевертає перспективу сприйняття себе через категорії «об'єктивного» світу до розуміння онтологічної самотності [Хайдеггер 2003: 217]. На відміну від страху, який фіксує конкретну загрозу, в жаху загроза не має характеру завдання певної шкоди, жах зачіпає сам спосіб буття – «буття у світі як таке», коли все суще стає незначним, іррелевантним [Хайдеггер 2003: 215]. Однак у цьому екзистенційному переживанні, що вражає звичні структури повсякденного мислення і саме ставлення до світу, криється як загроза, так і можливість звернення до «власного», справжнього способу буття особистості. Парадокс духовного життя полягає в тому, що поставлення «я» перед зовнішнім світом здатне не тільки приводити в стан екзистенціального жаху, але бути відправною точкою до розширення меж буття, виходу із занурювання у повсякденний світ у стан самотрансценденції. Про останню Ж.П.Сартр говорить так: «Людина перебуває постійно поза собою. Саме проектуючи себе і втрачаючи себе назовні, вона існує як людина. З іншого боку, вона може існувати лише переслідуючи трансцендентні цілі. Будучи цим виходом за межі, уловлюючи об'єкти лише у зв'язку з цим подоланням самої себе, вона перебуває у серцевині, у центрі цього виходу за власні межі» [Сартр 1989]. Відомий гуманіст ХХ століття В.Франкл вважає, що «здатність до самотрансценденції – фундаментальна онтологічна характеристика людини, що виявляється у постійному виході людини за межі себе, у спрямованості її на щось існуюче поза нею» [Франкл 1990: 17]. К.Л.Єрофєєва наголошує, що формою самотрансценденції є свідомість людини, яка виражена, передусім, наявністю абстрактного мислення, і навіть – виділенням суб'єкта із ситуації, із навколишнього світу, тобто, присутністю самосвідомості. Формування абстракцій є що інше, як вихід за межі свого чуттєвого сприйняття, досвіду, свого буття і знання, збільшення знання у вигляді узагальнення емпіричних даних. Самотранс-

цендування у вигляді діяльності самосвідомості відбувається усередині суб'єктивності: людина ніби дивиться в дзеркало самооцінки. На цьому феномені засновані будь-які коливання та сумніви когнітивного, утилітарного та морального характеру [Ерофєєва 2008].

Парадоксальна діалектика духовного життя може таким чином бути виражена в наступній формі: справжня духовна безпека особистості, тобто. можливість розкриття справжнього існування «я», набуття ним стійкості перед загрозами духовного зла забезпечується лише через екзистенційні потрясіння та «деструкцію» повсякденної свідомості. До певної міри висновки екзистенційної аналітики збігаються з релігійним досвідом християнства: варто нагадати, що ідеалом християнства є жертвний «хресний» життєвий шлях, який не приймає компромісу з мирською утилітарною етикою комфорту, а передбачає випробування та аскезу. Духовна безпека на особистісному рівні тут означає динамічне та синергічне поєднання трансцендентно-божественного та іманентно-людського. Ціла низка дослідників пов'язує безпеку, насамперед із релігійним досвідом чи поняттям релігії та віри. Так А.І.Хвиля-Олінтер пов'язує поняття віри та безпеки наступним чином: «...в першу чергу завдяки вірі пізнаються основні явища духовного і морального світу, а також знаходиться у житті те, що віруюча людина чекає. Будь-яка свідомо і дійсно віруюча людина на практиці пізнає, що будь-яка віра є джерелом тих чи інших духовних знань, уміння та досвіду. Залежно від істинності чи хибності віри ці знання та досвід також будуть істинними чи хибними, творчими чи деструктивними, правдивими чи правдоподібними, що ведуть до життя чи смерті.». Цікавою у цьому плані є теорія П.Тілліха, за якою, «правдиво віруючий» пояснює і оцінює все значуще, важливе йому з позицій своєї віри. Тобто істинна віра інтегрує та спрямовує духовну, а потім і всю життєдіяльність суб'єкта. Згідно П.Тілліха, основними складовими істинної, справжньої, безперечної віри є [Тілліх 1995]:

1. Досвід сили життя (вітального), набутий за допомогою «прагнення містичної співучасті в надприродних засадах буття», що

ефективно діє всупереч нищівним проявам небуття, руйнування, смерті. Прагнення жити, як вияв цієї сили, долає розпач, страх, душевний біль, зумовлені силами небуття. Така віра знаходить високий сенс навіть усередині нищівних руйнувань, які зазнає її суб'єкт.

2. Рятівний відчай – крик вітальної сили «самобуття», що спонукає до рятівної активності, це крик протесту проти загрози втрати життєвої сили буття під впливом нищівних руйнувань.

3. Прийняття власної прийнятності Господу всупереч своєї неприйнятності внаслідок моральної недосконалості, гріховності.

Така віра, на думку П.Тілліха, найбільш потужна, оскільки вона формується не тільки емоційними переживаннями, а й світоглядними, екзистенційно-релігійними міркуваннями, включаючи скептичні та критичні сумніви щодо існування Бога та Його ставлення до людей.

Духовна безпека людини, за визначенням Ю.І.Сватко, – «там, де вона горнеться духом до Духа Святого, очищується його благодаттю, чи освячується Ним аж до повного обожнення. Та якщо людина відвертається від Духа й обертається до себе, до власної тварності resp. розпорошеності, вона, мовою аскетичної традиції, «розладнується», саме якісно порушує власні духовні кордони, унебезпечує їх, іде в духовний розпил» [Сватко 2017: 249].

Переходячи до другого ракурсу розгляду теми дослідження, духовну безпеку можна визначити, як сукупність умов, що забезпечують безпеку та розвиток суспільства як самостійної та самодостатньої духовної спільності. Борисов та Дмитраков у цьому сенсі наголошують, що це: «стан та умови життєдіяльності соціуму, які забезпечують збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни...» [Борисов, Дмитраков 2018].

Соціально-філософський аспект у цій площині розгляду може бути розгорнутий в такий спосіб. Духовна безпека на соціально-культурному рівні пов'язана із захистом та творчою трансляцією духовних цінностей, які слід розуміти у вузькому значенні тих цінностей,

переживання та розуміння сенсу яких підводять не тільки до відкриття потенційних можливостей свого буття, але також виконують і сотеріологічну функцію. В умовах наростаючих тенденцій соціальної турбулентності на культурному рівні відбувається релятивізація ціннісних основ соціуму та експансія філософії континуальності. Остання на відміну від екзистенційної філософії не апофатична, але скептична: вона перетворює світ на динамічну систему безперервної зміни «несуттєвих» речей. С.І.Чудинов підкреслює, що соціокультурне середовище турбулентного суспільства є сприятливим для сурогатної духовності у вигляді синкретичних (еклектичних) навчань, харизматичних культів і девіації традиційної конфесійної свідомості. Псевдодуховні рухи порушують баланс між формалізацією релігійності та живим духом віри. Формалізація релігійного досвіду та бюрократизація церковного життя призводить до підвищення популярності нових, позаконфесійних та квазірелігійних вчень.

Водночас конфесійні трактування духовної безпеки мають досить серйозні застереження, оскільки ґрунтуються на жорсткому критерії істинності віри. В цьому питанні присутня деяка двоїстість, яка полягає в необхідності визнання позитивного внеску традиційних релігій у питання духовної безпеки та складності вибудовування відносин з іншими. Суспільна необхідність привілейованого статусу для деяких релігійних організацій, як правило, мотивується (у тому числі і з боку релігійних лідерів) реальною загрозою національній безпеці. Безумовно, більшою мірою теза про зв'язок політики (влади) та релігії стосується монотеїстичних релігій. Ж.Корм вказує, що взаємозв'язок релігії та влади належать і до проблеми криз: «... звернення до релігійності найчастіше видає кризу легітимності політичної влади. Але значно рідше виявляється криза самої релігійності, який змушує релігійну владу шукати допомоги у політичній владі в надії, що вона зможе впоратися зі своєю власною кризою» [Корм 2012]. До того ж проблема конфесійної визначеності віри та духовної безпеки порушує проблему релігійних конфліктів, коли виникає супереч-

ність, яка перешкоджає встановленню безпеки у межах національної держави з громадянами різних конфесій. Безумовно, становлення громадянської релігії як державної ідеології усуває цю суперечність, але стимулює нову, яка полягає у тому, що виникає феномен «віри невірних» – людей, віра яких не прив'язана до певної конфесії, але є реальною. Більше того, вона може конвертуватися в різні форми, у тому числі деструктивні. Так, релігійна мотивація терористичної діяльності сьогодні є однією з домінуючих.

Альтернативою релігійності в плані духовної безпеки є секуляризація. Згідно Ч.Тейлору секуляризація має три сенси. Перший полягає у розділі ролей релігії та держави. Раніше обов'язковий зв'язок цих інститутів сьогодні зовсім не є обов'язковим. Також зазначений поділ торкається інших сфер життя суспільства, соціальних практик загалом. «Ті принципи та норми, які ми дотримуємося, ті рішення, які ми приймаємо, коли діємо в різних галузях – економічній, політичній, культурній, освітній, рекреаційній – як правило, не мають відношення до Бога або до будь-яких релігійних вірувань; міркування, якими ми керуємося у своїх вчинках, визначаються власною, внутрішньою «раціональністю» у кожній із цих сфер діяльності». Другим значенням секуляризації є зниження релігійності чи втрата віри в Бога, що зовнішнім чином відбивається у тому, що люди більше не відвідують церкву. І якщо навіть у публічному просторі деяких країн, зазначає Тейлор, зберігаються формальні посилання на релігію, секулярність проявляється у згасанні релігійного почуття. Третє розуміння секулярності, за Тейлором, спирається на поняття віри та альтернатив їй у сучасному світі. У цьому сенсі рух до секулярності є, серед іншого, перехід від суспільства, де віра в Бога була чимось само собою зрозумілим і не піддавалася, по суті, жодним сумнівам, до такого суспільства, де віру розглядають як один із можливих, поруч із іншими, варіантів вибору.

Однак і проєкт секулярного суспільства не вирішує проблему духовної безпеки. Можна погодитися з тим, що взаємопроникнення релігії та політики посилює проблему загрози.

Однак «секуляризоване» суспільство, як і раніше, слідує архетипу єдиного ідеалу, місії, яка потребує політичного порядку. Віра у єдиний ідеал не змінилася; просто тепер вона спрямована не на концепцію єдиного Бога, якому слід поклонятися, а на концепцію соціально-політичного щастя та засоби його здійснення. Ця віра по суті працює в тому ж режимі, що й релігійна, вбудована в політичний порядок, тобто в режим, який передбачає нетерпимість, легітимацію насильства до «невірних».

Можна погодитися, що кризи стали симптомом турбулентної сучасності – політичні, економічні, нарешті, духовна криза. З цього погляду вони взаємозалежні та взаємозумовлені та породжують нові загрози. Однак, дозволимо собі не погодитися з тим, що релігія сама по собі, хай і у форматі «підвішеної віри» [Жижек 2009: 13] – віри, яка більше не спирається значною мірою на соціальні інститути церкви, що тісно пов'язані з владними інститутами або як проєкт віри, звільненої від зв'язку з політичною владою, ініціюватиме насильство та погрози. За виразом С.Жижека, «справжні монотеїсти толерантні: для них інші не є об'єктами ненависті, а просто людьми, нехай і не досягли просвітлення істинної віри, але все одно гідними поваги, оскільки вони не злі за своєю природою». Вірі, на його думку, в даний час залишаються дві альтернативи або ролі: а) «терапевтична» – допомога в адаптації людей до існуючого світопорядку; б) «критична» – релігія як простір вираження думки незгодних, коли сама релігія набуває форми ересі. За Жижеком, ці два моменти співіснують у християнстві, а в плані діалогу дилема, що виникає, може бути представлена як протиріччя між інституційним рівнем віри і особистісним, між комунікацією і власне вірою. Причому ця діалектична суперечність зберігається на кожному з рівнів, оскільки інституційний план аналізу повинен враховувати не тільки власне релігійний діалог, як діалог усередині церкви та діалог між релігійними інститутами (релігіями, конфесіями, церквами), але також взаємини релігії та політики, релігії та економіки, релігії та культури. З цієї позиції як частину такого багатопланового, поліфонічного діалогу можна розглядати екуменічний рух в

розумінні досягнення релігійного взаєморозуміння та вирішення загальнолюдських глобальних питань та завдань у всьому світі. Це і буде перемогою «терапевтичної» альтернативи.

Висновки.

Духовне життя особистості має свої особливості і динаміку існування, на відміну від принципів духовності, на яких базується доктрина безпеки суспільства та держави.

Інтерсуб'єктивний рівень духовної безпеки пов'язаний із екзистенційно-особистісним рівнем, а соціокультурні умови становлять другий, відносно автономний рівень духовного буття людини і мають свою логіку розгортання та «примусову» силу.

Духовна безпека на особистісному рівні

означає динамічне та синергічне з'єднання трансцендентно-божественного та іманентно-людського.

Духовна безпека на суспільному рівні забезпечується взаємодією суспільства, релігійних інститутів та особистості шляхом формування негативного ставлення до насильства та агресії у будь-якій формі, розвитку здатності до міжнаціональної та міжрелігійної взаємодії, толерантного спілкування з представниками соціуму незалежно від їх приналежності та світогляду.

Результати дослідження можуть бути задіяні для подальших пошуків ефективних рішень проблеми безпеки на особистісному, суспільному та державному рівнях в умовах сучасних турбулентних процесів.

Бібліографічні посилання

- Wolffe, J., Moorhead, G. (2014). *Religion, Security and Global Uncertainties*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cpb-eu-w2.wpmucdn.com/blogs.bristol.ac.uk/dist/c/892/files/2014/12/Religion-Security-Global-Uncertainties.pdf> (дата звернення 15.10.2022).
- Борисов, С.Н., Дмитраков, А.М. (2018). *Духовная безопасность и проблемы безопасности в современном мире. Статья 1*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovnaya-bezopasnost-i-problemy-bezopasnosti-v-sovremennom-mire-statya-1> (дата звернення 15.10.2022).
- Ваайман, К. (2009). *Духовность. Формы, принципы, подходы*. Том I. М.: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея.
- Енциклопедія сучасної України. (2014). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41559 (дата звернення 15.10.2022).
- Ерофеева, К.Л. (2008). *Пространство и время как формы проявления человеческой сущности*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/prostranstvo-i-vremya-kak-formy-proyavleniya-chelovecheskoj-suschnosti> (дата звернення 15.10.2022).
- Жижек, С. (2009). *Кукла и карлик: христианство между ересью и бунтом*. М.: Европа.
- Запесоцкий, А.С. (2002). Гуманитарное образование и проблемы духовной безопасности. *Педагогика*, 2, 3-8.
- Корм, Ж. (2012). *Религиозный вопрос в XXI веке. Геополитика и кризис постмодерна*. Москва: Институт общегуманитарных исследований.
- Панченко, О. (2022). *Інформаційна безпека в епоху турбулентності: державно-управлінський аспект: монографія*. К.: КВІЦ.
- Панченко, О. (2020). *Информационно-психологическая безопасность в эпоху турбулентности: монография*. К.: КВІЦ.
- Розов, Н.С. (2019). Эпохи турбулентности и их преодоление. *Полития*, 1(92), 81-96.
- Сартр, Ж.П. (1989). *Экзистенциализм – это гуманизм*, в: *Сумерки богов*. М.: Изд-во Политической литературы, 319-344.
- Сватко, Ю.І. (2017). Духовна безпека особистості в епоху «пост-»: її кордони і вороги. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 3(78), 238-259.
- Тейлор, Ч. (2017). *Секулярный век*. Пер. с англ. М.: ББИ.
- Тиллих, П. (1995). *Избранное: Теология культуры*. М.: Юрист.
- Уилбер, К. (2004). *Интегральная психология. Сознание, дух, психология, терапия*. М.: АСТ.
- Франкл В. (1990). *Человек в поисках смысла*. М.: Прогресс.
- Фрейд З. *Введение в психоанализ. Лекции*. Пер. с нем. Г.В.Барышниковой; Лит. ред. Е.Е.Соколовой, Т.В.Родионовой. М.: Наука, 1989.

Хайдеггер, М. (2003). *Бытие и время*. Харьков: Фолио.

Хвыля-Олинтер, А.И. (2008). *Духовная безопасность и духовное здоровье человека, семьи, общества*. М.: Даръ.

Чудинов, С.И. (2016). *Духовная безопасность и турбулентное общество в философской рефлексии*, в: *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 12(74): в 3-х ч. Ч.2, 198-200.

References

Borisov, S.N., Dmitrakov, A.M. (2018). *Dukhovnaya bezopasnost i problemy bezopasnosti v sovremennom mire. Statya 1*. [Spiritual security and security problems in the modern world. Article 1] Retrieved December 15, 2022 from <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovnaya-bezopasnost-i-problemy-bezopasnosti-v-sovremennom-mire-statya-1> (in Russian)

Chudinov, S.I. (2016). *Dukhovnaya bezopasnost i turbulentnoye obshchestvo v filosofskoy refleksii* [Spiritual security and turbulent society in philosophical reflection], in: *Istoricheskiye, filosofskiyе, politicheskkiye i yuridicheskyye nauki, kulturologiya i iskusstvovedeniye. Vopros yteorii i praktiki*. Tambov: Gramota, 12(74): v 3-h ch. CH.2, 198-200. (inRussian)

Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny [Encyclopedia of modern Ukraine]. (2014). Retrieved December 15, 2022 from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=41559 (in Ukrainian)

Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla* [Man in search of meaning.]. M.: Progress. (in Russian)

Freyd, Z. (1989). *Vvedeniye v psikhoanaliz. Leksii* [Introduction to psychoanalysis. Lectures]. Translated from German G.V.Baryshnikova; Lit. ed. E.E.Sokolova, T.V.Rodionova. M.: Nauka. (inRussian)

Khaydegger, M. (2003). *Bytiye i vremya* [Being and time]. Kharkov: Folio. (in Russian)

Khvylya-Olinter, A.I. (2008) *Dukhovnaya bezopasnost i dukhovnoye zdorovye cheloveka, semi, obshchestva* [Spiritual security and spiritual health of a person, family, society]. M.: Dar. (in Russian)

Korm, Zh. (2012). *Religioznyy vopros v XXI veke. Geopolitika i krizis postmoderna*. [The Religious Question in the 21st Century. Geopolitics and the crisis of postmodernity]. M.: I-t obsh.issledovaniy.(in Russian)

Panchenko, O. (2020). *Informatsionno-psikhologicheskaya bezopasnost v epokhu turbulentnosti* [Information and psychological security in the era of turbulence]. Kyiv: KVITS. (in Ukrainian)

Panchenko, O. (2022). *Informatsiyna bezpeka v epokhu turbulentnosti: derzhavno-upravlinyskyy aspekt* [Information security in the era of turbulence: the state-management aspect]. K.: KVITS. (in Ukrainian)

Rozov, N.S. (2019). *Epokhi turbulentnosti i ikh preodoleniye* [Epochs of turbulence and their overcoming]. *Politiya*, 1(92), 81-96. (in Russian)

Sartr, Zh.P. (1989). *Ekzistentsializm – eto gumanizm* [Existentialism is humanism], in: *Sumerki bogov*. M.: Izd-vo Politicheskoy literatury. (in Russian)

Svatko, Yu.I. (2017). *Dukhovna bezpeka osobystosti v epokhu «post-»: yiyi kordony i vorohy* [Spiritual security of the individual in the "post-" era: its boundaries and enemies]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka*, 3(78), 238-259. (in Ukrainian)

Taylor, Ch. (2017). *Sekulyarnyy vek* [Secular age]. M.: BBI. (in Russian)

Tillikh, P. (1995). *Izbrannoye: Teologiya kultury* [Selected: Theology of culture]. M.: Yurist (in Russian)

Uilber, K. (2004). *Integralnaya psikhologiya. Soznaniye, dukh, psikhologiya, terapiya* [Integral psychology. Consciousness, spirit, psychology, therapy]. M.: AST. (inRussian)

Wayman, K. (2009). *Dukhovnost. Formy, printsipy, podkhody. Tom I*. [Spirituality. Forms, principles, approaches.] Vol. I. M.: Bibleysko-bogoslovskiy institute sv. Apostola Andreye. (in Russian)

Wolffe, J., Moorhead, G. (2014). *Religion, Security and Global Uncertainties*. Retrieved December 15, 2022 from <https://cpb-eu-w2.wpmucdn.com/blogs.bristol.ac.uk/dist/c/892/files/2014/12/Religion-Security-Global-Uncertainties.pdf>

Yerofeyeva, K.L. (2008). *Prostranstvo i vremya kak formy proyavleniya chelovecheskoy sushchnosti* [Space and time as forms of manifestation of human essence]. Retrieved December 15, 2022 from <https://cyberleninka.ru/article/n/prostranstvo-i-vremya-kak-formy-proyavleniya-chelovecheskoy->(in Russian)

Zapesotskiy, A.S. (2002). *Gumanitarnoye obrazovaniye i problemy dukhovnoy bezopasnosti* [Humanitarian education and problems of spiritual security]. *Pedagogika*, 2, 3-8. (inRussian).

Zhizhek, S. (2009). *Kukla i karlik: khristianstvo mezhd yeresyu i buntom* [Doll and dwarf: Christianity between heresy and rebellion]. M.: Yevropa. (inRussian)